

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XX

NeŐir Heyeti — Editorial Board

Halil İNALCIK — Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY — İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER — A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XX

İstanbul - 2000

Sahibi : **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail **ÖZDOĞAN**

Tel : + 90 212 528 63 18 Fax :++ 90 212 528 63 17

Yazı İşleri Sorumlusu : **Nejat GÖYÜNÇ**

Tel : + 90 216 333 91 16

Basıldığı Yer : **KİTAP MATBAACILIK San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 212 567 48 84

Cilt : **FATİH MÜCELLİT Matbaacılık ve Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 501 28 23 - 612 86 71

Yazışma Adresi: **ENDERUN KİTABEVİ**, Büyük Reşitpaşa Cad.

Yümni İş Merkezi 22/46 Beyazıt - İstanbul

VENEDİK SENATOSU SEKRETERİ PİETRO
BUSENELLO'NUN İSTANBUL GÖZLEMLERİ (1742 - 1746)
"LETTERE INFORMATIVE DELLE COSE DE' TURCHI"

Nevin ÖZKAN

İtalya'nın Modena kenti, Este Kütüphanesi arşivlerinde onsekizinci yüzyıl Türkiye'si hakkında yazılmış en eksiksiz ve özgün yapıtlardan birinin güzel bir yazma nüshası bulunmaktadır. Venedik'li Pietro Busenello tarafından kaleme alınmış olan bu el yazması yapıt, İtalya'da basılmamış olmakla beraber, yazıldığı dönemde kopya edilerek Venedik kentinin kültürel açıdan önemli çevrelerinde elden ele dolaşmış ve Stanojevic adlı Yugoslav bir araştırmacının ilgisini çekerek 1960 yılında, "Vijesti o Turskoj (Pietro Busenello: notizie turchesche)" başlığı altında, Sarajevo'da yayımlanmıştır. Ancak bu çalışmanın içerdiği bilgilerin pek doğru olmadığı belirtilmektedir.¹ Günümüzde İtalyan kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan 279 sayfalık bu yapıt, değişik uzunlukta 80 mektuptan oluşur ve yabancı ülkelere, edebiyata, astronomiye derin ilgi duyan Venedik Doj'u² Pietro Grimani'ye hitaben yazılmıştır. 1742 - 1746 yılları arasında balyos³ Giovanni Donà'nın sekreteri olarak İstanbul'da görev yapan Busenello'nun yapıtı, döneminin Avrupa'sının Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili görüşlerinden çok farklı gözlem ve bilgiler içermekte olup, iki kez Almanya'da basılmış; gelenekler, din, ekonomi, iklim, halk, hukuki ve idari sistem hakkında verilen tarafsız bilgiler birçok araştırmacı ve gezgine ışık

1 Preto, Paolo: "Venezia e I Turchi", Sansoni, Floransa, 1975, s. 442.

2 Doj: Venedik ve Cenova Cumhuriyetlerinde seçimle işbaşına gelen başkan; aslı "Doge", okunuşu 'Doce'.

3 Balyos: Osmanlı Devleti zamanında Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki temsilcisine verilen ad (bkz. İslam Ansiklopedisi, 'Balyos'; TDV. İslam Ansiklopedisi 'Balyos'; Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 'Balyos' maddeleri).

tutmuştur. Türkçeyi yeterince iyi bilmediğinden ve Türklerin sır tutma konusundaki içgüdüsel eğilimlerinin istediği kadar çok bilgiye ulaşmasını engellediğinden yakınan yazar, yine de İstanbul'da yaşayan kültürlü bir Rumun kütüphanesinde bulunan özgün eski metinler ile idarecilerden aldığı sağlıklı ve doğru bilgiler sayesinde kendisinden önce yaşamış ve yazmış olan birçok tarihçinin bilgi ve gözlemlerini yapıtında bir araya getirmiş olmanın bilinci ile Doj'a veda ederek 'mektup derlemesi' biçimindeki yazısını bitirir.

Yapıtın incelenmesine geçmeden önce, Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere (1299 - 1866) değinmek yerinde olacaktır.

Venedik ile ilişkiler, Türklerin 1071 tarihinde Anadolu'ya gelmesiyle başlamıştır. Karadeniz, Akdeniz ve Ege denizi kıyılarında yerleşmiş olan küçük ticaret kolonilerinin Türklerle alış - veriş biçiminde başlayan temas ve ilişkileri, Selçuklular ve Anadolu Beylikleri döneminde resmi ilişki kimliği kazanmış, zaman zaman anlaşmalar yapılmıştır. Böylece Türklerin Anadolu'da karşılaş-tıkları ilk Avrupalılar Venedikliler olmuştur.

1299 yılında Söğüt kasabasında kurulan Osmanlı Devleti'nin Marmara ve Ege denizine doğru genişlemesi, 1354 yılında Rumeli'ye geçiş ve Balkanlarda ardı ardına süren fetihler, Türkleri Venediklilerle sık sık karşı karşıya getirmiştir. Hindistan ve Çin'den gelen mallar, Anadolu ve Suriye kıyı kentlerindeki Venedikliler tarafından Batı Avrupa'ya sevkediliyordu. Güçlü donanması ve büyük deniz ticaret filosu ile Venedik, çok uzun süre Akdeniz'i egemenliği altında tutmuştu. Bu konuda Ceneviz ile olan rekabette çoğu kez Venedikliler öne geçebiliyordu. Osmanlıların gerek Anadolu'da, gerek Balkanlarda hızla genişlemesi, Venediklilerin özellikle ticari çıkarlarına büyük darbe vurmuştur.

Fatih Sultan Mehmet zamanında, uzun süren bir savaş döneminden sonra (1463-1479), Venedik Cumhuriyeti; Peloponez yarımadası, İşkodra, Akçahisar kentleri, Limni ve Eğriboz adalarını 1479 yılında yapılan anlaşma neticesinde Osmanlılara bırakırken, sağlanan ticari kolaylıklar karşılığında her yıl on bin altın ödemeyi kabul etmiştir.⁴

4 Ancak Venedik Cumhuriyeti 1481 anlaşmasından sonra bu parayı ödememiştir.(bkz. Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu'ndan alınan kaynaklar arasında bulunan Aldo Gallotta'nın "Il Trattato Turco-Veneto del 12 Gennaio 1482", adlı çalışması, Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata, Napoli, 1982, s. 219-235).

Venedik ile yeniden başlayan savaş (1499-1503) Osmanlılara Ege'de Modon, Koron, Navarin, İnebahtı gibi limanları kazandırmış, bu savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz'de Venedik ile çarpışacak güce sahip bir donanma oluşturmuştur.⁵

1522 yılında Rodos adasını ele geçiren Osmanlı İmparatorluğu'na, Barbaros Hayrettin Paşa'nın 1533 yılında savaş gemileri ile katılmasından sonra Venedik Cumhuriyeti'nin Akdeniz'deki mutlak egemenliği son bulur. Nitekim, Andrea Doria kumandasındaki Kutsal İttifak donanması 28 Eylül 1538 yılında Preveze'de ağır bir yenilgiye uğrar: Batı Akdeniz de Osmanlıların egemenliğine geçer.

Venedik Cumhuriyeti'nin yönetimindeki Kıbrıs'ın (1489-1571) Osmanlılar tarafından fethi, hristiyan dünyasında büyük bir heyecan ve üzüntü kaynağı oldu. Papa Pius V.'in girişimi ile Venedik ve İspanya donanmaları güçlerini birleştirerek İnebahtı'da (Lepanto) 7 Ekim 1571 tarihinde Osmanlı donanmasına bir baskın düzenledi. Osmanlı donanmasının ağır yenilgisi ile sonuçlanan bu savaşta yirmibin usta denizcinin kaybı, Osmanlı'nın Akdeniz'deki üstünlüğünün sarsmıştır.

1645 yılında başlayan Girit savaşı (1645-1669) iki devleti yeniden karşı karşıya getirmiş, çok uzun süren bu savaş sırasında Osmanlı donanmasının zayıfladığı ortaya çıkmıştır. Venedikliler, Girit'e takviye güç gönderilmesini önlemek için Çanakkale boğazını ablukaya aldılar. Limni ve Bozcaada'yı işgal ederek boğazı kapattılar. Ancak, 1657 yılında bu adalar geri alınarak Venedikliler boğazdan uzaklaştırıldı ve Girit'in fethi tamamlandı (1669).

İkinci Viyana kuşatmasının (1683) bozgunla sonuçlanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküşünün başlangıcı oldu. Bu tarihten hemen sonra, Osmanlı'ya karşı Avusturya - Rusya - Polonya ve Venedik arasında kutsal bir ittifak anlaşması imzalandı. 1683-1699 yılları arasında bu devletlerle yapılan savaşlarda yenilen Osmanlı devletiyle imzalanan Karlofça anlaşması ile kaybedilen topraklar kapsamında Venedik'e de Mora yarımadası ve Dalmaçya kıyıları bırakılmıştı. Bu anlaşmayla Osmanlı devleti ilk kez Avrupa devletlerine toprak bırakıyordu. Mora yarımadası daha sonra 1711 tarihinde Venedik'ten geri alındı. Pasarofça anlaşması imzalandı. Bu tarihten sonra

5 Şerafettin Turan, "Türkiye - İtalya İlişkileri", I. cilt, Metis yayınları, İstanbul, 1990.

Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasında kayda değer bir çatışma olmadı.⁶

Napolyon'un 1797 yılında kuzey İtalya'yı işgal etmesiyle başlayan gelişmelerin neticesinde, Avusturya ile 18 Ekim 1797 tarihinde Campoformio anlaşması imzalandı ve Venedik Cumhuriyeti'nin varlığına son verilerek toprakları Avusturya'ya bırakıldı. Ancak altmışdokuz yıl sonra, 1866 yılında, Avusturya'nın yenilgisi üzerine, bu bölge (Venezia) yeni kurulmuş olan İtalyan Birliği'ne (Risorgimento) katılabildi.⁷

Osmanlı devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerde en belirgin nokta, ticaret ve Akdeniz'de egemenlik sağlama savaşımı olma özelliğidir. Venedik, yüzyıllar boyu Doğu'da elde etmiş olduğu kolonilerin, liman kentlerinin, adaların, Anadolu ve Balkan yarımadasında sürekli genişleyen ve yayılan Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi sonucu hem yaşamsal çıkarlarını kaybetmiş, hem de Akdeniz'deki üstünlüğü son bulmuştur. Ayrıca, Venedik, müslüman Osmanlıların Batı'ya doğru ilerlemelerine Haçlı zihniyeti ile engel olmaya kendisini zorunlu hissetmesinin sonucu olarak sürekli bir eziklik duygusu içinde kalmış, ne var ki, iki ülke ilişkilerine ticaret öncülük ettiği için, barış içinde yaşama yolundaki girişimler çoğu kez, çıkar gereği, Venediklilerden gelmiştir. Bu kapsamda, o çağda 'ahitname' adı verilen, barış ve ticaret anlaşmaları yapılmaktaydı. Ahitnamelerin bir özelliği, kendisiyle anlaşılan hükümdarın işbaşında olduğu sürece geçerli sayılmalarıydı. Bu nedenle, Venedikliler ile Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar arasında çok sayıda ahitname imzalanmıştır. Bunların başlıca özellikleri şunlardır:

1. Ticaret serbestisinin karşılıklı olması,
2. Ticarete ait vergilerde ayrıcalık tanınmaması,
3. Osmanlı tüccarlarının Venedik'e ait yerlere yönelmelerine olanak verilmesi,
4. Venediklilere özerk koloni hakkı tanınmaması,
5. Venedik konsoloslarına özel yargılama yetkisi verilmemesi,
6. Venediklilere özel ticaret ve ibadet yeri ayırmanın öngörülmemesi,

6 Paolo Preto, "Venezia e Il Levante, Cronologia dal 1570 al 1671", "Venezia e La Difesa del Levante, da Lepanto a Candia, 1570 - 1670", Venedik, 1986, s. 267 - 269.

7 M. de Hammer, "Histoire de l'Empire Ottoman", I, II, III. cilt, Imprimerie de Béthune et Plon, Paris, 1844.

7. Osmanlılar'a ödenecek vergilerin belirlenmesi,

8. Silahlı Osmanlı gemilerinin Çanakkale boğazı dışına çıkışlarını yasaklayan maddeleri kapsamı (İstanbul'un fethinden sonra bu madde ahitname-lerde yer almamıştır).

XIV. yüzyılın başından beri Osmanlılar ile Venedikliler arasında süre gelen temas ve ticari ilişkiler hep olumlu bir havada ve dostça gelişmemiş, Bursa civarında kurulan küçük Osmanlı Beyliği'nin gittikçe yayılması, Balkanlarda genişleyerek bir imparatorluğa dönüşmesi sonucu giderek topraklarını kaybeden ve geliri azalan Venedik, kah yalnız, kah diğer hristiyan ülkelerle gücünü birleştirerek Osmanlı Devleti ile çatışmalara girmiştir. Bu olgu, iki ülkenin kara ve deniz kuvvetleri arasında karşılıklı bir etkileşim yaratmıştır. Osmanlı ordusunun karada, Venedik'in ise denizde üstünlüğü iki tarafı birbirini örnek almaya yöneltmiştir. Bir deniz gücüne sahip olma gereği zaten Osmanlılardan önce Anadolu Beyliklerince de hissedilmiş ve küçük filolar oluşturulmuştu. Osmanlıların 1354 yılında Rumeli'ye geçişlerinden sonra bu gereklilik kendini iyice belli etmiştir. Böylece, Cenevizlilerle, Galata ve Foça kolonileriyle işbirliğine girilerek bir donanma oluşturulmuş, bu kolonilerde yaşayanlar Osmanlı Devletine destek olmuşlardır.

Tersane kuruluşu, gemi yapımı ve gemilerin kumandasında Ceneviz, Venedik ve diğer Latin denizcilerden büyük ölçüde yararlanılmış, bu alandaki birlikte çalışma ortamının yarattığı doğal sonuçlar dile de yansımıştır. Nitekim günümüz Türkçesinde denizcilik konusunda kullanılan birçok sözcük İtalyanca kökenlidir.

Tarihi ve ticari değerlendirmelerden sonra yazar Pietro Busenello'nun yapıtı incelenmeye başlandığında, Osmanlı'da ekonomi, ticaret, idari sistem ve saray yaşamı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmesine rağmen, ne yazık ki dil ve edebiyat konularına pek fazla değinilmemiş olduğu gözlemlenir. Bunun nedeni, yazarın kendisinin de belirttiği gibi, Türkçe konusundaki kısıtlı bilgisine dayandırılabilir.

Venedik'ten ayrılışının üzerinden üç yıl geçmesine rağmen Doj'a ilk mektubunu neden geç yazdığını anlatan bir giriş yaparken, herkesin kolaylıkla ulaşabileceği bilgilerden farklı olarak Osmanlıları tanıtacağını belirtir.

Osmanlı'da dinin kökeni, kültür, dogması ve değişik dini kurumlardan söz ettikten sonra, saray ilişkilerine, Osmanlı topraklarında yaşayan insanların

çeşitliliğine değinir; idari sistem, adalet düzeni, kentlerin korunması ve ticaret dile getirilir. Amaç, dönemin ticari durumunu gözler önüne sermektir. Bu çerçevede imparatorluk egemenliği altındaki eyaletler; Afrika, Asya ve Avrupa halklarının bu ticari tablodaki konumu ayrıntılı biçimde incelenir. Son olarak askeri durum anlatılır. Yazar gözlem ve yorumlarında tarafsızlık ilkesi üzerinde durur.

Öncelikle dinin gerekleri, Cuma gününün tatil oluşu, Ramazan ve Kurban bayramları anlatıldıktan sonra Osmanlı'da evlilik ve boşanmadan söz edilir. Ön yargı ve batıl inançlar bir sonraki bölümün konusunu oluşturur (örneğin, üzerinde Allah'ın adı olabileceği gerekçesiyle yere üstü yazılı kağıt atmaktan kaçınma gibi).⁸

Müftü, kadı ve mollaların (ulemanın) işlendiği bölümlerde, Rumeli ve Anadolu yakası için birer kadı atanmış olduğu vurgulanır. Kadılardan sonra, önem sıralamasında mollalar gelmektedir. İki alt kategoride incelenen mollaların taşra yöneticiliği yapan kanadına 'Sancak Beyi' dendiği belirtilir. En çok köle ticareti yapanlar ise yeşil türbanlı 'Emin'lerdir. Busenello, dini tarikatların Sultan Orhan zamanında ortaya çıktığını; Sultan Orhan'ın Bursa'da yönetimi kurduktan sonra, Allah'a ibadet edecek dini gruplar oluşturduğundan söz eder. Bu tarikatlar arasında Nakşibendiler de vardır. Yaklaşık sekiz kola ayrılan, Derviş, Bektaşî ve Nimetullah'ları da içeren Nakşibendiler'in faaliyetleri ayrıntılı biçimde dile getirilir.⁹

Bursa ve Edirne başta olmak üzere yaklaşık on imparatorluk Külliyesi bulunduğu, bu Külliyelerin işlevlerinin neler olduğu üzerinde duran yazara göre, Vakıflar sorumlusu Kızlarağası'nın kazancı oldukça iyidir. Bir Külliyyeye sahip ulucamilerin mensuplarına sağladığı yararların başında, savaşa gitme zorunluluğunun bulunmaması ve Paşa baskısından uzak olma gelir. Özellikle şahıslar tarafından yaptırılan camilerin görülmeye değer olduğunu belirten Busenello, kullanılan malzemenin, özellikle de mermerin güzelliğinden söz etmeden geçemez.

8 Busenello, Pietro: *Lettere Informative delle Cose dei Turchi riguardo alla Religione et al Governo Civile, Economico, Militare e Politico*, Este Kütüphanesi Arşivi, Modena, s. 23.

9 A. g. e., s. 32, 33.

İslam dini, Peygamberi, halifeleri ve olumlu yönleri anlatıldıktan sonra toplam olarak 7820 mensubuyla saray yaşamı üzerinde durulur.¹⁰ Yazarın din gereği domuz eti yememe ve şarap içmeme ile ilgili görüşleri kayda değerdir:

"Domuz eti tüm Doğu için, özellikle de Arabistan için sağlıksız bir yiyecektir, şarap insanı sinirlendirir ve kör eder ve eğer muhakeme gücünü yok ediyorsa, bir asker için bundan daha vahim birşey olamaz."¹¹

3500 kişinin yaşadığı saray ahırları ayrı bir bölüm olarak kaleme alınır. Asya ve Rumeli kökenli atların bulunduğu barınaklarda Arap ve Mısır atları çoğunlukta olup toplam sayı üçbindir. 1800, 700 ve 500 at olarak üç ayrı ahırda barındırılan atların yanı sıra, taşıma işlerinde kullanılmak üzere dörtüüz de katır bulundurulduğu belirtilir. Sarayda yaşayan vezir ve üst düzey görevlilerin atlarıyla birlikte saraydaki at sayısının rahatlıkla altıbine ulaştığı vurgulanır.

Bostancı ve Baltacılar'ın ayrı bir bölümde incelendiği bu çalışmada, sarayın ilk koruma çemberinde, başlarında Baltacılar olan Bostancılar'ın bulunduğu; İtalyan askerlerinininkine benzer giysilerinin, Baltacılar'a takılan küçük, lacivert bir yaka dışında aynı olduğu belirtilir.¹²

Harem Ağaları ile ilgili bölümde, Ak ve Zenci Harem Ağaları'nın Sultan ve Hanım Sultan'ın özel korumasını oluşturduğu, başlarındaki Kapıağası'nın günde en az yüz sikke aldığı, *Cafodabazzi* (Hasodabaşı); *Chiaiasi* (Başkalfa); *Chilergibassi* (Kilercibaşı) gibi üç önemli görevliyi idaresi altında bulundurduğu anlatılır.

Afrika kökenli, hadım edilmiş zenci Harem Ağaları'nın saraydaki kadınları korumakla görevli olduğu, başlarında Harem'i yöneten Kızlar Ağası'nın bulunduğu, ikinci başkanlarının *Kasnadar Passà* (Haznedar Paşa veya sarayın Hazine Müdürü) olduğu, sonra da Hasoda Ağasının geldiği belirtilir. Bunu izleyen sıralama ise şöyledir: Küçükoda Ağası; Kapıoğlanı ve iki imam. Kadınların bu imamların yöneticiliğinde Valide Sultan Camii'nde dua ettiklerine önemle değinilir.

10 A. g. e., s. 66, 67.

11 A. g. e., s. 62.

12 A. g. e., s. 71.

Valide Sultan veya Sultan'ın eşinin hayatta olduğu sırada Hazine Müdürü'nden sonra ikinci derecedeki önemli konuma sahip olan Harem Ağaları'na, *Valide Agassî* (Valide Ağası), *Zacçadiler Agassî* (Şehzade Ağası), *Kasne Agassî* (Hazine Ağası), *Chislar Agassî* (Kızlar Ağası) gibi dört önemli görevin daha verildiği; Sultan'ın eşinin de hizmetinde Harem Ağaları'nın bulunduğu, ancak rütbelerinin Valide Sultan'a hizmet edenlerden aşağı olduğu vurgulanır.

Yazarın *Roglani* diye söz ettiği İçoğlanlar'ın odasının ayrı bir bölümde incelendiği metinde, müzik, resim gibi çeşitli sanat dallarında ve askerlik alanında yetiştirilen bu gençlerin zaman içinde saygın görevlere getirilip kırk kişiden oluşan Hasoda'ya terfi edebildiği anlatılır. Bazı Hasoda mensuplarının imparatorluğa para ödemekle yükümlü yerlere ve gerektiğinde sefere gönderildiği; yaklaşık kırk yaşında saraydan çıkacak duruma geldiğinde ise büyük bir törenle uğurlandığı; Yeniçeri Ağası, Başsipahi, hatta vezir olabildiği üstünde durulur.

Saraydaki gençleri yetiştirme yöntemleri ile ilgili bölümde, eğitime verilen önem, okuma - yazma, Arapça, Farsça öğretimi, devlet yönetiminde görev alabilmek için gerekli her türlü bilginin aktarılışı söz konusu edilir. Kur'an eğitimi alan gençlerin çoğunlukla müzik ve şiir yazımı ile de ilgilendiğine dikkat çekilir. Matbaanın önce korku yaratmış olmakla beraber, içinde bulunulan dönemde bilme, öğrenme merakının Türklerde baskın geldiği ifade edilir:

"Türklerde bilme merakının geliştiği ve hristiyanlarla konuşma konusundaki nefretlerinin ortadan kalktığı günümüzde, matbaa ülkeye gelmiştir. Coğrafya haritaları ve deniz haritaları basmaya kadar gitmişlerdir."¹³

Bu sözcüklerden matbaanın Türkiye'de ne derece benimsenmiş olduğu ve edindiği önemli konum anlaşılmaktadır.

Saraydaki sağır, dilsiz ve cücelere özel bir bölüm ayrılmıştır. Padişaha saygıdan ötürü sessiz kalmak makbul bir davranış kabul edildiğinden, jestlerle anlaşabilme de takdirle karşılanır ve sarayda bu tavrın gereklerini öğreten yaklaşık kırk kişinin varlığından söz edilir.

Dönemin Sultanı I. Mahmut'un Haremde yaşayan kadınların özellikleri, nasıl davranmaları gerektiği, yaşam biçimleri beşbuçuk sayfada ayrıntılı olarak

13 A. g. e., s. 81.

ifade edildikten sonra, kent ve İmparatorluğun yönetimi, vezirlerin geçmişteki yetkileri ile içinde bulunulan zamandaki yetkileri karşılaştırılır, sorumluluk ve otorite azalması üzerinde durulur.¹⁴ Örneğin, gelen mektupları önceleri açma hakkına sahipken artık mühürlü biçimde saraya iletmek zorunda olduğuna değinilen sadrazamın elçilerle görüşme yaptığında uyguladığı oturma düzeni belirtilir.

Savaş durumunda arşivin de savaş alanına taşındığı, Viyana kuşatması sırasında kaybolan metinlerin bile Osmanlı'yı bu alışkanlığından vazgeçiremediği anlatılır.¹⁵

Bu bölümleri Nişancılar, Reis Efendi¹⁶, Defterdarlar, Tezkereciler hakkında bilgiler içeren bir bölüm izler.

Nişancının, Reis Efendi'nin görevleri, Venedik Doju'nun anlayabileceği biçimde anlatılır. Örneğin, Nişancı ünvanının Fransız sistemindeki Sicil Müdürü ünvanıyla eşdeğer olabileceği, bu sicil sadrazamda bulunduğu için Nişancının yalnızca kağıtlara Tuğra'yı basan kişi olduğu dile getirilir. Nişancı'nın Divan'da yer aldığı, sadrazamın yakınında oturduğu; Reis Efendi'nin ise Devlet Sekreteri ve İmparatorluğun Büyük Şansölyesi olduğu, yabancı Prenslere tüm raporlarının onun elinden geçtiği, sadrazamdan sonra kazancı en iyi kişi olduğu vurgulanır. Reis Efendi'nin Divan'da yeri olmadığı, ancak, böylesi büyük bir imparatorlukta geniş çaplı ve çeşitlilik gösteren işlerin üstesinden gelebilmek için gerekli zeka ve erdeme sahip kişilerin bu göreve getirildiği belirtilir. Defterdar, imparatorluğun 'Hazine Müdürü' (günümüzün Maliye Bakanı), devletin hazinesini yönetir, imparatorluğun gelirlerini toplamak ve harcamalarını yapmakla yükümlüdür. Tezkereci'den de söz ettikten sonra yazar, hükümetteki diğer görevleri ve kentin düzenini inceler. Yazara göre, Çavuş (*Chiaussi*) İtalyan sisteminde '*Comandadori*' rütbesiyle eşdeğerdir.¹⁷ *Stambul effendi*, yani İstanbul Kadılığı rütbesinin büyük öneme sahip olduğu, İstanbul kentinin yiyecek gereksinimini karşılayan bu yüksek rütbeli görevlinin, başarılı ve ileri görüşlü kişiler arasından seçildiği vurgulanır.

14 A. g. e., s. 92, 93.

15 A. g. e., s. 96.

16 Reis Efendi: 'Reisülküttap' diye de tanınan bu kişi, sonradan Dışişleri Bakanı'na eşdeğer konuma gelmiştir.

17 A. g. e., s.102.

Kadınların küçük boyuttaki anlaşmazlıklar ile ilgili karar verebildiği, her meslek grubunun başındaki kişinin çıkan sorunları çözmeye yetkili olduğu, böylece büyük mahkemelerin işinin hafiflediği konusu üstünde durulur.

Yazarın belirttiğine göre, üretim tesisleri ile ilgili sorunlarda *Meimarbassi* (Mimarbaşı), yani inşaat işlerinin başı duruma el koyabilir ve vardığı yargı kesin kabul edilir.

Bunu izleyen bölümde İstanbul'da oturan azınlıklardan, yani Ermeni, Yahudi ve Rumlardan söz edilir. Bu azınlıkların içinde bulunduğu rahatlık, eşitlik hatta maddi üstünlük tarafsız bir gözlemci olan Busenello tarafından dile getirilir:

"Kaptan Paşa'nın¹⁸ ve Avrupa Prensleri ile sınırları olan toprakların tercümanları da daima Rumlardır; doğal olarak bildikleri Rumca ve Türkçe dışında İtalyanca ve Fransızca öğrenmişlerdir ve işlerini iyi yapacak düzeydedirler. En önemli görüşmelerde kullanılan bu kişilere Türkler o topraklarda doğdukları ve akrabalık bağları olduğu için çok güvenir.... Bazıları¹⁹ ise kendini dine verir; önemli konuma sahip kumandan veya vezirlerin sayesinde Kilise hiyerarşisinde saygın görevlere getirilir."²⁰

Rumların Eflak, Boğdan ve Moldova eyaletlerinde yönetimi bile ele alabildiği; Türklerin kendileriyle aynı topraklarda doğmuş Rumlara kapılarını açtığı ve büyük güven duyduğu; onları önemli görevlere getirdikleri; Rumca, Türkçe bilen ve Fransızca ile İtalyanca öğrenen bu kişilerin çok becerikli olduğu; ayrıca ticaret, tersane işçiliği gibi işlerde de çalışabildikleri; çıkan huzursuzlukları aralarında hallettikleri; gerek idari konularda, gerek din ve dil açısından Osmanlı'dan hiç bir baskı görmedikleri açıkça ifade edilir.

Kenti koruma ve adaleti sağlama ile ilgili bölümde her kent girişi için bir koruma birimi olduğu, başında Yeniçeri ağasının bulunduğu bu birimin dışında, kent sokaklarında dolaşarak asayişini sağlayan devriyelerin varlığı, bu konuda Osmanlı'nın üstün başarısı, neredeyse her olayda zanlının hemen bulunup ortaya çıkarıldığı belirtilir.²¹

Yazara göre, Divan, Mahkeme Divanı talep eden herkese açıktır ve belirli günlerde oluşturulur. Padişahın kendini göstermeden, kafes arkasından izlediği Divan-ı Hümayun her Çarşamba yapılır. Uzun süren tartışmaların göze

18 Donanma kumandanı.

19 Bazı Rumlar.

20 A. g. e., s. 108.

21 A. g. e., s. 110, 111.

çarpımamasının başlıca nedeni, Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerinden birinin mutlaka duruma hemen müdahale etmesi olarak belirtilir. Pazartesi ve Cuma günleri dışında, Bab-ı Âli'de veya sadrazamın evinde toplanan Divan'da gösterilen sabır ve hoşgörü Busenello tarafından tarafsız bir gözle dile getirilir:

"Bizim ülkelerde kişilere büyük zarar veren uzun süreli kavgalara...Türkiye'de pek rastlanmaz. Pazartesi ve Cuma nefes alınır ve diğer günler Divan, ya Bab-ı Âli'de veya sadrazamın evinde toplanır... böylesi geniş bir imparatorlukta sıkıcı, boş konuşan kadınları ve incir çekirdeğini doldurmayacak olayları tüm sabah sonsuz bir sabırla dinlemek için gerekli olan ve daima gösterilen hoşgörü inanılır gibi değildir."²²

İzleyen bölüm, İmparatorluğa bağlı eyaletler ile ilgilidir. Beylerbeyi (*Beglierbei*) ve Sancakbeyi diye adlandırılan rütbeler konusunda yazar verilen bilgileri olduğu gibi aktarır ve *Sangiachi* ile *Bei* olarak Sancakbeyi'ni iki ayrı adla inceler. Bu üç grubun birbirinden nasıl ayırd edildiği üzerinde durulur; yürüyüş boyunca kavuğunun üstünde kimi Bey bir, kimi iki, kimiye üç tuğ taşır. Buradan bir tuğlu Paşa, iki tuğlu Paşa tabirinin çıktığını belirten yazar, bu kullanımın nereden geldiğini ve yapıtını kaleme aldığı dönemde nasıl uygulandığını ayrıntılarla anlatır.²³

Beylerbeyleri iki alt gruba ayrılarak incelenir: gelirini idareleri altındaki topraklardan alan Asıl Beylerbeyi ve Mısır örneğinde olduğu gibi, gelirini Defterdar'ın yönettiği Osmanlı hazinesinden alan Salyaneli Eyaletlerinin Beyi.²⁴ Sadrazamdan sonra, Beylerbeyi'nin imparatorlukta büyük yetkiye sahip, saygın kişiler arasında olduğu belirtilir. Beylerbeyliklerinin sayısını ve her yönetime düşen sabit geliri gösteren listeler, mevcut asker sayısını da kapsar.²⁵ Bu listelerden sonra, her yönetimin kendi Müftüsü, Reis Efendisi, Defterdarı, Yeniçeri Ağası olduğu vurgulanır; savaşa giderken yürüyüş düzeninde Anadolu, Bağdat, Kahire ve Rumeli Beylerbeylerinin önde yer aldığı, Türklerin fetih sıralamasına göre yürüyüş düzenini saptadığı belirtilir.

Kahire Paşası (Mısır Valisi) ve yönetimine özel bir bölüm ayrılmış olan çalışmada, dönemin sadrazamı Mehmet Paşa'nın becerikli, zeki, dürüst bir

22 A. g. e., s. 113.

23 A. g. e., s. 114.

24 Vergileri Osmanlı Hazinesi tarafından yılda bir kez alınan, Mısır, Habeşistan, Yemen, Bağdat, Tunus, Trablusgarp ve Cezayir eyaletleri.

25 A. g. e., s.115 - 118.

kişiliğe sahip olduğu halde, iki yıldan beri Bab -ı Âli'ye para göndermeyen Kahire Paşası'nca zorlandığı, buradan da Kahire'nin yalnızca görünüşte Osmanlı tarafından idare edildiğinin anlaşıldığı dile getirilir.

Bir sonraki başlık Eflak, Boğdan yönetimi ile ilgilidir. Eski *Valachia*'nın Transilvanya, Eflak, Boğdan ve Moldova eyaletlerinden oluşup, tarih boyunca kah Avusturyalıların, kah Polonyalıların, kah Türklerin saldırılarına maruz kaldığı, sonunda yıllık ödenen bir meblağ karşılığı Osmanlıların himayesine girdiği, ancak Avusturya egemenliğini kabul etmesinin uzun sürmemiş olduğu belirtilir.²⁶ Eflak, Boğdan ve Moldova eyaletlerinin hala Bab-ı Âli'ye bağlı olduğunu yazan Busenello, bu toprakların yöneticilerine Voyvoda ve Bey denildiğini, kendilerine iki tuğ verildiğini, yükümlülüklerinin, eyaletin ödemesi kararlaştırılan parayı toplayıp Bab-ı Âli'ye göndermek olduğunu anlatır. Osmanlılara karşı yapılan 1655 ayaklanmasından sonra ödeyeceği para miktarının arttırıldığı kaydedilen Eflak, Boğdan, hristiyan idarecilere sahip olup, yazara göre zaman zaman bu idarecilerin para hırsı yüzünden büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Ne var ki, haksız uygulamalarda bulunan idareciler yaptıklarının hesabının vermek durumunda kalmakta ve canlarından olabilecekleri gibi, böyle bir cezadan kurtulabilirlerse, sürgüne gönderilmekten pek de kolay kurtulamazlar.²⁷

Bir sonraki başlık, Moldova'nın yönetimi ile ilgilidir. Busenello, benzer kötü huylara sahip bir yönetici yüzünden bu eyalette de aynı olumsuz etkilerin yaşandığını; eyaletin imparatorluğa vermesi gereken para miktarının II. Mehmet'in döneminde yılda ikibin Riyal iken, Moldova'nın bütünüyle Türklerin egemenliği altına girmesiyle artmış olduğunu belirtir.

Yazara göre, bu iki eyaletin buğday yetiştirmeye uygun verimli topraklarına, küçük ve büyükbaş hayvan bolluğuna, deri, bal, yün ve şarap üretimine, ticareti kolaylaştıracak ırmaklarına rağmen yoksul kalmış olması, idarecilerin sayıca fazlalığı ve hırsından kaynaklanır.²⁸

Bir sonraki bölümün konusu, Tatarlar ve günümüzde 'konfederasyon' olarak algılanabileceği biçimde Bab-ı Âli'ye bağlı olan özerk bölgelerdir; yazar

26 bkz. Karlofça antlaşması (1699).

27 A. g. e., s.126, 127.

28 A. g. e., s. 128.

bu bölgelerden 'barbar kantonları' diye söz eder. Bölüm başlığından da anlaşılacağı gibi, Osmanlıların Tatarları adeta özerk devlet olarak kabul ettiği üzerinde durulur.²⁹ Padişahın Tatarlara emir vereceği zaman, ferman yoluyla değil, mektup yazarak buyruğunu kibar biçimde dile getirdiğini ifade eden Busenello, bu resmi mektup biçimini olduğu gibi aktarır. Yıllık ödeme yapma zorunluluğu olmayan Tatarlar, ara sıra padişah ve belli başlı idarecilere at, genç köle veya ülkelerinin değişik ürünlerini armağan olarak gönderir.

'Barbar kantonları'nın, Tunus, Trablus ve Cezayir ile hemen hemen aynı şartlara sahip olup, Tatarların padişahın emirlerine kayıtsız şartsız uyduğu, diğer özerk bölgelerin ise işlerine geldiği biçimde ve tercih ettikleri zamanda buyrukları uyguladıkları belirtilir. Özerk bölgelerin de savaş zamanı tüm gemileriyle Osmanlı donanmasına katılmak zorunda olduğu; Tunus, Trablus ve Cezayir'in o dönem savaşa katılacak durumda onbir gemisi bulunduğu; saldırıya uğradıklarında kendilerinden ödeme yapmalarının beklenmediği; yaklaşık üç yılda bir sunacakları köle ve hayvanlardan oluşan armağanlar karşılığında donanımlı savaş gemileri almalarını öngören eski anlaşmanın hala yürürlükte olduğu; böylece bu bölgelerin de kendilerini İmparatorluğa 'konfederasyon' olarak bağlı özerk birimlerden sayabileceği anlatılır.

Bir sonraki bölüm, Osmanlı İmparatorluğu'na haraç veren üç ülkeden (Gürcistan Krallığı, Raguz, Mingrelya³⁰) ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Erzurum'u aldığında İranlılarla yaptığı anlaşmadan söz eder.³¹ Bu anlaşmaya göre, Gürcistan Krallığı'na ait yedi eyaletten üçü Osmanlı padişahına, üçü İran Şahına bağlanırken, sonuncusu ülkedeki prenslerden birinin yönetimi altına girmiştir. Bu topraklardan gelen haracın tahsilinde zaman zaman sorunlar çıktığı, ancak uzun savaşlarla çözüme ulaşılabildiği; yapıtın kaleme alındığı dönem iktidarda olan ŞahII.Tahmasp karşısında Türklerin Gürcü topraklarında sağladıkları avantajlı durumu kaybettiği belirtilir. Mingrelya halkının Osmanlı'ya ancak köle gönderme gibi maddi bir katkıda bulunabildiği, eski adıyla 'Epidauro' olan, Dalmaçya kıyılarındaki Raguz Cumhuriyetinin de³² üç yılda bir Bab-ı Âli'ye iki soylu temsilcisini elçi sıfatıyla armağanlarla

29 A. g. e., s.130 - 133.

30 Mingrelya: Gürcistan'da Abhazya bölgesi.

31 A. g. e., s. 133, 134.

32 Günümüzdeki adı ile Dubrovnik.

göndererek ödeme yaptığı ifade edilir. Bab -ı Âli'nin günde bir buçuk altın Riyal ödediği elçilerin uzun elbiseli ve sakallı olarak huzura çıkma zorunluluğu üzerinde durulur.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi, veya ekonomik konulardaki yönetimi" başlıklı bölümde, konu ile ilgili gerçek ve sağlıklı bilgilere sahip olmanın zorluğuna değinilir. Gelir kasasında onbir milyon altın Riyal bulunduğundan söz edilir ve tüm gelirin, biri sarayın dışında, diğeri içinde olmak üzere iki 'kasa'da tutulduğu; birinin Defterdar veya Hazine Müdürü idaresindeki 'imparatorluk kasası', diğerrinin ise Haznedar Ağa ile zenci bir Harem Ağası'nın idaresindeki 'Sultanın kasası' olduğu anlatılır.

Daha sonra, imparatorluk kasası (*Miri*) ve Sultanın kasası -(*Casnà* -Hassa) ile ilgili bilgiler veren Busenello, haraç (*Caraggio*), gümrük vergileri ve lüks tüketim mallarının getirdiği gelirden ayrıntılarla söz eder. Belli başlı sınır kapılarının İstanbul, İzmir ve Selanik'te olduğunu belirten yazar, daha sıkı bir denetim sistemi uygulansa, vergiden elde edilen gelirin rahatlıkla artabileceğini; yaptığını yazdığı dönemde tütün, koku, kahve gibi keyif verici lüks tüketim maddelerine uygulanan yüksek vergiden iyi gelir sağlandığını ifade eder.

Donanma, askeri kuvvetler, kamuya ait işyerlerinin bağlı olduğu ve beklenmedik masrafların karşılandığı imparatorluk kasasının (devlet hazinesinin) yapılan savaşlar, özellikle de yıllardır sürmekte olan İran savaşı yüzünden çok yıprandığı belirtilir.³³ Adını vermediği, hükümete yakın bir kaynaktan aldığını belirttiği başka bir bilgiye göre, Sultanın onaltı milyon borcu olduğu gibi, maaş ödemelerinde zorluk çekmekte ve kendi 'kasası'ndan imparatorluk 'kasası'na aktarma yapmaktadır.

Hazine, Busenello'ya göre, ayrı bir keşmekeş içindedir: gelirin kesin saptaması yapılamaz, çünkü çoğu kez sabit olmayan kaynaklardan devamlılık kaydetmeyen meblağlar gelir. Sabit ödeme yapanlar Mısır, Eflak, Boğdan, Moldova, Ragusa ve Mingrelya'dır. Son olarak sözü edilen topraklardan yaptının yazıldığı dönemde maddi gelir değil, yalnızca köle sağlanabildiği belirtilir. Kasadaki paranın büyük bölümünün sabit olmayan gelirlerden oluştuğunu yazan gözlemci, bu gelir getiren kaynaklardan madenleri ayrıntılı biçimde inceler. Erzurum'da gümüş, Diyarbakır'da altın madenleri bulunduğu, ancak,

33 A. g. e., s. 140.

Erzurum'dan gümüşü taşımanın zor ve masraflı olacağı vurgulanırken, Pers (İran) saldırılarının yıldırıldığı Diyarbakır halkının çalışıp bu madenleri işleyecek durumda olmadığı anlatılır. Yine de, Paşaların mal varlığına bakınca, bu kasanın oldukça zengin olduğu sonucuna varan Busenello, örnek olarak önceki yıl ölen Şam Valisi'nden beş milyon nakit paranın miras kaldığını yazar. Eskiye oranla harcamaların azalmış olduğu, özellikle eş ve cariyelere alınan mücevherler konusunda kısıtlamaya gidildiği, Sultan III. Ahmet döneminde sarayda gereksiz bulunan birçok makamın kaldırıldığı, padişahın keyfini kaçırmamak ve saraydaki idari konumunu kaybetmemek için vezirlerin parasal konularla ilgili olarak huzura çıkmaktan mümkün olduğunca kaçındığı anlatılır.

Türklerin ve yönetimleri altındaki azınlıkların İstanbul'daki ticari yaşamının ele alındığı bölüm, yazarın toplumsal ve politik durumun yanı sıra, ekonomik faaliyetlerle de ilgilendiğini gösterir.³⁴

Geniş alana yayılmış verimli toprakları sayesinde yabancı ülkelere ticaret yapmaya gitme ihtiyacı duymayan Türkler, daha ziyade Karadeniz ve Akdeniz'de faaliyet gösterir: Karadeniz'in Asya kıyılarında çeşitli malların yanı sıra büyük ölçüde odun, kereste taşımacılığı yapılırken, yakın Avrupa topraklarında kömür, daha uzak ülkelerde, örneğin Tuna nehri kıyılarında ise tahıl ve büyükbaş hayvan yüklü küçük gemilerin göze çarptığı belirtilir. Kırım, deri, küçükbaş hayvan, sığır, tahıl ve bal ticaretinde en uygun fiyatlara sahiptir. Karadeniz'de küçük gemilerle yapılan bu ticarettten daha iyi gelir sağlayan Akdeniz ticaretinde oldukça büyük gemiler kullanıldığı; kahve, pirinç, sebze, keten, kenevir ve baharatın Kızıldeniz'den Süveyş'e, oradan da develerle Kahire'ye getirildiği; Mısır'da bol miktarda bulunan bu malların Nil nehri'nde gemilere yüklendiği ifade edilir.

Kumaş üretimine gelince; halkın günlük giysi ihtiyacını karşılayan, özellikle de askeri giysilerde kullanılan kumaşlar Selanik'te dokunur; Edirne ise daha iyi kalitede kumaş üretir. Yazar, pamuk ve dimit³⁵ dokumada İskenderiye ve Kıbrıs'ı ön plana çıkarır.

34 A. g. e., s.144.

35 dimit: bir çeşit ince dokunmuş kumaş; serj.

İtalyan parasıyla altı lired eden *piastro* (kuruş) para biriminin kullanıldığı belirtilen yazıda, Türk tüccarların küçük bir karla yetinerek ne denli gözü tok olduklarını kanıtladıkları vurgulanır.³⁶

Azınlıkların ticari faaliyetlerine değinmeden edemeyen Busenello, yüzlerce Rumun küçük gemilerle Karadeniz'de ticaret yaptığını; bunun yanı sıra Rumların çeşitli zanaat ve ticaret dalında faaliyet gösterdiğini; birçoğunun Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler kurduğunu anlatır.

Ermenilere gelince, Avrupalılar'dan satın aldıkları kıymetli taşları Doğu geleneklerine göre işleyip büyük kazanç sağlarlar. Yahudiler tıp alanında, Hekimbaşı'nın özel izniyle faaliyet gösterebilirken, İranlılar iki ülke arasındaki savaş yüzünden³⁷ bir zamanların zengin mal yüklü kervanlarını getiremez olmuşlardır; yine de Busenello, İranlıların kaldığı ve mallarını muhafaza ettiği 'Han' ları kayda değer yapılar olarak değerlendirir.

İstanbul'da Venedikliler'in ticari varlıklarına altı sayfa ayıran yazara göre,

bu kentte ticari faaliyette bulunan en eski Avrupalılar olan Venedikliler, Türklerle yapılan ve uzun yıllar süren savaşlar yüzünden yakın geçmişteki kazançlı durumlarını yitirmiştir. İngiliz, Hollandalı, Fransız ve diğer bazı ülke tüccarları Venedikliler'in yıllar yılı tek başına sağlayabildiği ticari serveti ele geçirmiştir. Fransa, İngiltere ve Almanya'da açılan ayna ve kristal imalathaneleri ile birlikte diğer ülkelerde kurulan fabrikaların, özellikle de Fransa'nın çeşitli desen ve renkteki kumaş üretiminin Venedik ticaretini baltalamakta etkili olduğu; Portekiz ve Hollanda'nın Hint Okyanusu'na kadar uzanmasının yeni ticari ufuklar açtığı belirtilir. Yazarın yapıtını yazdığı dönemde, Venedik'le ticaretin kumaş alanıyla sınırlı kaldığı vurgulanırken, renkli dokumalardan hoşlanan Türklerin büyük miktarda kumaş satın aldığı; piyasadaki en ucuz kumaşların İngiliz, Hollanda ve Fransız malı olduğu; bu alanda yapılan harcamaları kısmak amacıyla, başta Bursa olmak üzere, bazı kentlerde dokuma fabrikaları açıldığı; ne var ki, bilinmeyen nedenlerden dolayı bu yöndeki girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığı anlatılır. Kendi ülkesinin kumaşlarını gerek renklerinin canlılığı, gerekse albenisi açısından daha üstün bulan yazar, Venedikliler'in kumaşın yanı sıra cam, kağıt ve ilaç sattığını; karşılığında da

36 A. g. e., s.146.

37 A. g. e., s. 147.

İstanbul'dan deri, yün, pamuk, ipek ve kahve satın aldığını gözlemleyerek kaleme almıştır. Busenello, bu malların sabit bir fiyata sahip olmayışını kalitedeki çeşitlilik ve değişken taşıma masraflarına bağlar.

Venedikli tüccarların piyasadaki kazançlı konumunu kaybetmesinde başlıca neden saydığı Yahudi, Ermeni, Yunanlı, Fransız gibi yabancı araçları satış işlerinde kullanma ve bu kişilere kazançtan yüzde verme uygulamasını şiddetle eleştiren Busenello, fiyatların normale döndürülmesini; namuslu Venedikliler'in bu malların satışı ile ciddi biçimde ilgilenmesini; kumaşlara bir fiyat ve kalite saptaması yapılarak buna uyulmasını; belirlenecek 'ticarethanelerin' durumu ele almasını önermeden edemez.³⁸ Ancak bu yol izlenirse Venedikli tüccarlar arasındaki kıskançlık ve düşmanlık ortadan kalkacak; rekabetin yarattığı ve Venedik ticaretini olumsuz etkileyen senetle alışverişe son verilecek; satıcıların hile yapması bir denetleyici sayesinde önlenilecek; böylece dükkanlarda yıllık para ve mal sayımı uygulaması şart koşulacak; Venedikli olmayanlara bu pazardan el çektirilecektir.

Fransızların İstanbul'daki ticari faaliyeti ile ilgili bölümde, yazarın yukarıda değindiği modeli hangi ülkeden aldığı hemen açıklığa kavuşur: Fransız ticari sistemine duyduğu hayranlığı gizlemeyen Busenello, İstanbul'a elçi olarak gelen Marki Villanova tarafından yaratılan ve yapıtın yazıldığı dönemdeki elçi Kont Castelara tarafından uygulanması denetlenen 'Milli Kasa' modelini hararetle destekler. Buna göre, her satılan maldan 'Milli Kasa'ya düşen mütevazı gelir ve sekiz ay içinde üç vadede ödeme imkanı tanıyan, ödemelerde başvuru yüzde onluk gecikme faizi uygulaması ile iflas eden tüccarlar korunduğu gibi, mal sahibinin sermayesi de teminat altına alınmış olur.

Kumaş, serpuş, kağıt, şeker satıp karşılığında ülkelerine tahıl, kahve, koyun derisi, pamuk ve yün götüren Fransızlar, kumaşlarını üç ayrı kaliteye ayırarak farklı fiyatlar biçmişlerdir. Yapıtın yazıldığı dönemde Fransa - İngiltere savaşı olduğuna dikkati çeken Busenello, bu savaşın fiyatları etkilediğine değinir. Türklerin yılda iki kez tüm hizmetlilerini baştan aşağı yeni giysilerle donattığını, Marsilya Odası'ndan İstanbul'a gönderilen bir memurun bu satışı düzenli olarak kontrol ettiğini, Fransız tüccarların elçinin veya bu memurun bilgisi olmadan mal satamayacağını gıpta ile ifade eder. Bu ülkenin tüccarlarının mallarını boşalttıktan sonra işsiz kalmamak için imparatorluğun

bir limanından diğere yolcu ve her çeşit mal taşımacılığı yaptığını belirten yazar, Fransa'nın her limanda bir konsolos veya konsolos yardımcısı bulundurduğunu, konuya gösterdikleri önemin kayda değer olduğunu vurgular.

Busenello, daha sonra İngiliz ve Hollandalıların ticari faaliyetlerine değinir. İngilizlerle yapılan ticaretin geçmişe oranla azalmasına rağmen, yine de oldukça iyi durumda olduğunu; bir zamanlar veresiye mal satmayan İngilizlerin rekabet ortamı yüzünden bu ilkelerinden vazgeçmek zorunda kaldığını; Londra Ticaret Odası diye adlandırılabilir bir kurumca saptanan memurların bu ticareti denetlediğini; İngiltere'den mal alımının ihtiyaca göre, ne fazla ne eksik, yıllık yapıldığını; İngilizlerin kurşun, saat, kumaş, çeşitli manifatura getirip kumaşları arşını üç paradan yedi paraya kadar değişen fiyatlarla dürüstçe sattıklarını; dönüşte İzmir'den yün, pamuk, İran ipeği, tiftik aldıklarını; Moskovalılar Hazar denizi'nden serbestçe geçebildiğinden bu yana, İran ipeğinin büyük bölümünün Astrakhan'a, oradan da Volga nehri ve kanallar yoluyla Petersburg'a gittiğini, böylece İzmir'den İngilizlerin alacağı pek fazla mal kalmamış olduğunu belirtir.

Kumaş, kadife, metal ve karabiber satıp karşılığında koyun derisi ve tiftik alan Hollanda ile yapılan ticaretin eskiye göre çok kötü durumda olduğunu belirten yazar, İstanbul ve İzmir limanlarında kaydedilen bu büyük düşüşe neden olarak tek bir Hollanda şirketinin bile artık İstanbul'da bulunmadığını gösterir ve yabancıların eline geçen bu ticaretin kişisel çıkarlar uğruna heba edildiğini belirtir. Kumaş konusunda diğer ülkelerin karşılaştığı gecikmeli ödeme sıkıntısını Hollandalı tüccarların da yaşadığı kaydedilir.

Her türlü kürk satışını sessiz ve kazançlı biçimde yapan 'Moskovalılar'la (Ruslarla), çelik, pirinç, demir gibi büyük kar sağlamayacak yükte ağır malları İstanbul'a deniz ya da kara yoluyla getirip satmayı yıllardır planlayan Avusturyalılar aynı başlık altında incelenir. Yazara göre, Avusturya'dan gelecek mallar hem yükte ağırdır, hem de şu ya da bu ülke aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğuna çoktan ulaşmıştır, dolayısıyla piyasada bir yenilik arz edemez.

Şon yıllarda İsveç ve Napoli'nin de Bab-ı Âli'ye özel görevli temsilciler gönderdiğini yazan Busenello, İsveç Krallığı'nın Ruslarla savaşı bitirmeyi amaçlayarak, Napoli Kralı'nın ise Krallığı VI. Charles'den almasının ardından bu girişimde bulunduğunu, ancak her iki ülkenin de İstanbul'un ticari ortamında pek canlı bir faaliyet gösteremediğini, özellikle Napoli Krallığı'nın

İsveç Krallığı'na oranla çok az sayıda gemiye sahip olduğunu, üç yılda yalnızca bir Napoli gemisinin İstanbul'da görüldüğünü Doj'a bildirir.

Osmanlı ekonomisinin çöküş nedenlerinin araştırıldığı bölümde ise, yabancı ülkelerin Türkiye'de yaptıkları ticari faaliyetin pasif ekonomi olarak adlandırılabilceği üzerinde durulur. Pahalı mallar karşılığı ucuz mallar alan Avrupalılar, özellikle de elmas ticareti ile ilgilenen Fransız, İngiliz ve Venedikliler, aksini yasaklayan bir yasa olmadığından, ülkelere karlarını Osmanlı parası olarak götürebilmektedir (örneğin, altın Riyal'in Osmanlı topraklarının dışına çıkartılmasını engelleyecek bir yasa yoktur). Ekonomideki çöküşün diğer nedenlerinin başında, madenlerin azlığı ve bunlarda çalışacak insan gücünün hazırda bulunmaması; Harem Ağaları'na aşırı derecede yetki verilmiş olması; yıllar boyunca yapılan savaşlar ve yapıtın yazıldığı sırada sürmekte olan İran savaşı gösterilmektedir.

Bundan sonraki 39 sayfalık bölümde Busenello, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünü ayrıntılı biçimde, gerektiğinde sayılar vererek ve listeler çıkartarak değerlendirir. Topçu kuvvetlerini, donanmayı, gemi yapımını, piyade ve süvari birliklerini, yeniçerileri ayrı ayrı inceleyerek her birini titizlikle Venedik'e bildirdiği gözlemlenmektedir.

Osmanlı'nın politik sistemiyle ilgili düşüncelerini Doj'a iletmek isteyen yazar, monarşik bir devletin, tarihte örnekleri sık sık görüldüğü üzere, her an hükümdarının kaprisinin veya zaafının kurbanı olabileceği gerçeği üzerinde durur. Osmanlı'da belli bir sistem olmadığını belirten Busenello, padişahların eşlerinden çok cariyelerinden çocuk sahibi olduğunu, şehzadelerin uzun süre adeta hapis yaşamı sürdükten sonra memleketi yönetmek gibi ağır bir sorumluluk yüklenerek sonsuz yetkiyle tahta çıktığını vurgular. Vezirlerin sık değişmesini de doğru bulmayan gözlemci, Osmanlı politik sistemini, üzerinde birçok geminin iz bırakmadan seyrettiği bir denize benzetir.³⁹

Osmanlı Sarayı ile ilgili bilgiler vereceğini ve bunlara kendi izlenim ve yorumlarını da katacağını belirten yazar, önce ülkedeki politik durumdan, ardından yabancı ülkelerle ilişkilerden, yani dış politikadan söz edeceğini, son olarak ise Osmanlı topraklarına elçi atanacak kişilere yararlı olabileceğini sandığı görüşlerini yazacağını açıklar.

39 A. g. e., s. 208.

Bir hükümdarın politik yetki ve sorumluluklarının yedi ana gruba ayrılarak incelenebileceğini yazan Busenello, sıralamayı şöyle yapar: Ekonomi politikası; barış ya da devlet politikası; savaş politikası; gıda alım - satım kuralları; kanun yapma yöntemleri; ödül verme kuralları ve son olarak ceza kuralları.

Osmanlı ekonomi politikası hakkındaki bilgiler oldukça ilginçtir: Monarşik yönetimde ailelerin güç kazanmasının nasıl önlendiği üzerinde duran yazar, ekonomik ve idari yetkinin bölünmemesi için bu ailelerin çocuklarının imparatorluk ailesinin çocukları ile evlendirildiğini, böylece hem bu kişilerin mevki hırslarının tatmin edildiğini, hem de devlette huzurun teminat altına alındığını ifade eder. Soylu ailelerin güçlenmesini engelleyen bir başka uygulama da, evlilik bağı ile saraya giren bu kişilerin en fazla Kapıcı Baş rütbesine getirilmesini öngören kanundur. Eyaletlere gelince, Busenello, Paşa ve Sancakbeyleri'ni, ahalinin elinde avucunda ne varsa hepsini almakla suçlar; böylece hem imparatorluk kaşasının dolduğunu, hem de ahalinin başkaldıracak gücünün kalmadığını belirtir.

Devletin denetimi ile ilgili bir sonraki bölümde, denetimin önemi vurgulanırken, Türklerin bilgeliği ön plana çıkarılır: kiminle savaş, kiminle barış yapılması gerektiğini çok iyi bilen Türkler, daima devletin çıkarları doğrultusunda hareket eder. Yazar, devlet idaresinin sarayda yetişmiş, dolayısıyla ailesi, akrabası olmayan, başka sığınacak yeri bulunmayan insanlara verildiğini, bunun da genelde sorun çıkartmayan bir idare sistemini beraberinde getirdiğini belirtir.

Türklerin savaş politikası konusunda vurgulanan noktalar ise şunlardır: Ne zaman, nasıl savaşa gidileceğini iyi bilen Türkler, en uzak ülkelere bile haberciler göndererek komşu Prenslere, ileride kendilerine katılabilecek idareciler ve özerk devletler hakkında sürekli bilgi alır; bu konuda masraftan kaçınmaz. Çoğunlukla Rum ve Yahudi olan bu haberciler, resmi sıfatla gönderilen bir vezirin aksine, kolaylıkla halkın arasına karışabildiğinden doğru bilgiye kolaylıkla ulaşabildiği gibi, padişah'ın onurunu da rencide edecek bir konuma asla gelemmez. Osmanlı'nın haberi olmadan ona karşı savaşa hazırlanmanın neredeyse imkansız olduğunu belirten yazar, savaşlarda düşmana yenik düşen Osmanlı komutanının genellikle bu başarısızlığını canıyla ödediğini Venedik'e bildirmeden edemez. Diğer ülkelerin aksine, Türklerin egemenliği altındaki uzak eyaletlerde ahaliyi kontrol etmek için onları yakın topraklara

çekme, böylece olası başkaldırıları önleme yönteminden söz eder. Orduya verilen önemin altını çizen Busenello, toplumda genç, yaşlı, zengin, yoksul herkesin orduya katılma isteğinin yönetici için büyük bir şans oluşturduğunu, bizzat padişahların bile ordu mensubu olduğunu yazar.⁴⁰

Gıda alım - satımı ile ilgili görüşlerin yansıtıldığı bölümde, İstanbul'un Avrupa'nın en kalabalık kenti olmasına rağmen, daima uygun fiyatlarla gıda ürünlerinin bulunmasının bu konuda doğabilecek sıkıntıları önlediği, bu başarının Osmanlı'nın gösterdiği titizlik ve özenden kaynaklandığı anlatılır. İstanbul'a yiyecek maddelerinin büyük bölümünün gemilerle Kırım'dan geldiği; Karadeniz'de ticaretin diğer ülkelere yasaklanmasının öneminin büyüklüğü; Fransa'nın Kırım'da konsolos buldurmasına Bab-ı Âli'nin şiddetle karşı çıktığı dile getirilir. İran'la sürmekte olan savaşa Bab-ı Âli'nin, bölgedeki gıda sıkıntısının orduyu etkileyeceği yolundaki kuşkuvarı yüzünden olumsuz baktığı belirtilir.

Adalet sistemi ve kanun yapma yöntemlerine gelince; diğer ülkelerden farklı olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda şahitlerin önemi ve hakimın yetkisi vurgulanır.

Busenello, imparatorlukta cezaların denetimi konusunda çok sıkı kurallar bulunduğunu, ölüm cezasının göz kırpmadan uygulanmasının özellikle İstanbul gibi büyük ve kalabalık bir kentte asayişi sağlamakta çok yardımcı olduğunu gözlemlerken, zaman zaman fazlasıyla acımasız gözükse de, böylesi geniş topraklara yayılmış bir İmparatorluğun başka bir sistemle kolay kolay yönetilemeyeceğini dile getirir:

"Gerçekten de çok ilginçtir ki, İstanbul gibi değişik köken ve geleneklerden gelen insanların oluşturduğu aşırı kalabalık bir kentte neredeyse hiç cinayet işlenmez!"⁴¹

Bir sonraki bölümde, Osmanlı'da ödüllendirme ve bağışlama ile ilgili düşüncelerini kaleme alan yazar, Sultan'ın genellikle yoksullara ödül olarak büyük olmayan miktarda para, zenginlere ise kürk veya kılıç verdiğini belirtir. Yapılan hizmetin önem ve büyüklüğüne göre, kişinin evini donatma veya ona rütbe verme gibi ödüllerin de uygulandığı Osmanlı İmparatorluğu'nda,

40 Padişah, yeniçeri ocağının kurucusu olma sıfatıyla, geleneksel olarak ordu mensubu kabul edilir.

41 A. g. e., s. 224.

padişaha itaatin tartışma götürmez bir ilke olduğu üzerinde durulur. Kanunların da üstünde olan padişah, uygun görürse egemenliği altındaki topraklarda herhangi birinin ölümünü emredebilir; bizzat padişahın verdiği bu emrin, kişiyi şehitlik mertebesine ulaştıran ve ona cennetin kapılarını açan bir ödül olarak algılanmasının işten bile olmadığını belirten Busenello, bu noktada Avrupalı bir gözlemci olarak hayretini gizleyemez.

Türklerin politikasının temel ilkelerine değinen yazar, İtalyan idari sistemi ile karşılaştırmalar yapar ve farklılıkları vurgular: Türkler akıllı ve hesaplı biçimde ülkelerini yönetir; kanun ve din kurallarının da üstünde bir konuma sahip olan padişahlarına kayıtsız şartsız itaat eder; padişah, topraklarını genişletmeye ve hazinesini zenginleştirmeye özen gösterir. Bunları yaparken, idari kolaylık sağladığı için uzak eyaletlerin nüfusunu yakına çeker; gücün belirli kişilerde odaklanmasını önlemek amacıyla sık sık vezirleri ve diğer idarecileri değiştirir; en ufak kuşku karşısında adaleti en sert biçimde uygular. Yazar bu bağlamda Türklere hak vermeden edemez:

"Beden büyük olunca, onu tehdit eden hastalıkları doğar doğmaz yok etmek gerek" der.⁴²

Son dönemde Türklerin idari konularda daha ılımlı, savaş konusunda ise daha mantıklı davrandığını ifade eden Busenello'ya göre, değişen maddi şartlar bu sonucu yaratmıştır. Maddi şartların bozulmasıyla Türkler, bir zamanlar her türlü tehlikeli girişime korkusuzca kendilerini atarken, artık daha temkinli davranmak zorundadır.

İranla ilişkilerin ele alındığı bölümde, Asya'da Osmanlı İmparatorluğu ile karşılıklı çıkar ilişkisi olan üç milletin varlığından söz edilir: Persler, Moğollar ve Özbekler. Gerek topraklarının genişliği, gerek ordusunun kalabalıklığı yüzünden en korkulu düşman olarak gösterilen İranlılar'la süren savaşta kötü hava şartları altında, gıda sıkıntısı içinde yapılan uzun yürüyüşün çok sayıda askerin ölümüne neden olduğu üzerinde durulur; ekonomiye verdiği zarar belirtilir; yapıtın bu satırlarından barışın pek yakın olmadığını gözlemlendiği anlaşılır.

Türklerin Moğol ve Özbekler hakkında düşüncelerinin yer aldığı satırlarda ise, Moğolların Türk-İran savaşının yarattığı olumsuz ortamdan yararlanarak Şah'a karşı yenilgiyle sonuçlanan bir başkaldırı düzenlediği; Türklerin bu halkı yılgın ve yoksul bulduğu; gerek uzaklık, gerek toplumsal nitelikleri yüzünden,

42 A. g. e., s. 228.

limanlarının sunduğu imkanları göz önünde bulundurarak, artık yalnızca ticari ilişkilerine önem verdiği ifade edilir.

Yazar, Özbekler'in Bab-ı Âli'ye, İranlılar'a birlikte saldırmak için haberci gönderdiğini; ülkenin batıda Hazar denizi, güneyde Pers İmparatorluğu, kuzeyde Karakalpak Tatarları, doğuda ise Doğu Türkistan ile sınırlanmış olduğunu; Osmanlı'nın, askeri açıdan pek itibar etmediği Özbeklerle iyi kalite elmas yatakları nedeniyle yalnızca ticari ilişkiler kurduğunu belirtir.

Busenello, sözü edilen üç ülkenin dışında, Dağıstan gibi diğer Asya ülkeleriyle Türklerin ilişkisinin olmadığını ifade eder ve Türklerin Moskovalılar (Ruslar) hakkında düşündüklerini anlatmaya koyulur: Mağrur bir yapıya sahip olan Türklerin genellikle hristiyan idarecileri küçümsediğini, ancak zeki vezir ve idarecilerin böyle bir tutum sergilemediğini anlatan yazar, bu hristiyan güçler içinde en büyük öneme sahip ordunun - Osmanlı sınırlarına bakılınca anlaşılacağı üzere - Ruslarda olduğunu belirtmeden geçemez; Avusturya Hanedanı ile iyi ilişkiler içinde bulunan Rusların İranlılara destek vermesinden çekinen Türklerin fırsat bulsalar nefret ettikleri Rusların gücünü kırmaktan geri durmayacaklarını; bu gücün İstanbul'a her yıl gelen ve çoğunlukla gemilerde çalıştırılan Tatar kölelerin sayısının azalmasında etkili olduğunu bildirir.

Türklerin Prusya ve İsveç Krallıkları ile ilişkilerine geçen Busenello, birkaç yıl öncesine kadar gücünden haberi bile olmadığı Prusya Krallığı'nın, Avusturya ile yaptığı savaşla kendinden söz ettirmeye başladığına, İsveç Krallığı ile yeni oluşan yakınlığının Osmanlı İmparatorluğunda bu ülkeyle dostluk köprüsü kurma isteği yarattığına değinir. Aradaki dostluğun uzun yıllardan beri sürdüğü İsveç'e, Kral XII. Charles'ın⁴³ yaptığı birçok kahramanca girişim yüzünden Türklerin büyük saygı duyduğundan söz eden yazar, yakın tarihte İsveç'in Finlandiya'da Ruslarla yaptığı savaşın bu itibarı biraz zedelediğini; yine de Rusya'ya karşı ortak politik tutumları nedeniyle İsveç'le yakın ilişkilerin devam ettiğini belirtir.

Yazar, Türklerin Polonyalılar hakkındaki olumlu düşüncelerini, o dönem hala Kozakları egemenlikleri altında bulundurmaları nedeniyle Türklerin Ruslara karşı kendilerini güçlü hissetmelerine ve başarılı süvari birliğine bağlar.

Avusturyalılarla ilişkilere gelince; Busenello'ya göre, Türkler acı deneyimleri yüzünden, Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip olan Avusturya'ya

43 Demirbaş Şarl olarak anılır.

saygı duymaktadır. Ayrıca, Macarların din ayrılığını bahane ederek başkaldırmaya hazırlandığı Avusturya; Alman Prensleri ile olan dostluğu ve Kraliçe ile Rus Çarı arasındaki ittifak nedeniyle Türkleri temkinli olmak durumunda bırakmaktadır. Temeşvar⁴⁴ ise Türklerin ilk fırsatta geri almaya çalışacakları kadar önemli bir yerdir.

Yapıtta, Fransızların, Osmanlı İmparatorluğu ile sınırı olmadan ticari ilişki içine giren ilk ülke olup, François I. döneminde yapılan anlaşmadan⁴⁵ bu yana Türklerle iyi dostluk ilişkilerini sürdürdüğü anlatılırken, bunda Türklerin Fransa'yı Avusturya İmparatorluğuna karşı en güçlü devlet olarak görmesinin ve Fransa'nın ekonomik potansiyelinin büyük etkisi bulunduğu vurgulanır.

İngiltere ve Hollanda ile ilişkilerin aynı başlık altında incelendiği yapıtta, deniz kuvvetleri, ticari gücü ve tarih boyunca İngilizler aracılığıyla yapılan birçok barış nedeniyle İngiltere'nin Türklerce daima itibar gördüğü; bir zamanlar Türklerin elinde olan Akdeniz'deki ticari üstünlüğün İngiltere'ye geçmiş olmasından kaygılanmayan Türklerin İngiltere'ye bu konuda önemli kolaylıklar sağladığı belirtilir.

Busenello'ya göre, 1660 yılına dek İngilizlerin koruması altında Türkiye'de ticari faaliyet gösteren Hollandalıların Osmanlı İmparatorluğu nezdinde itibar kazanmasında belli başlı nedenler şunlardır: Türklerin bu milletin deniz gücünü ve Hint Okyanusu'ndaki ticari zenginliğini anlaması; Hollandalıların, Türklerin Avusturya İmparatorluğu ve Venedik Cumhuriyeti ile yaptığı birçok anlaşmada aracı olması.

Türklerin, İspanya Kralı ve Napoli Kralı ile ilgili düşünceleri aynı başlık altında incelenerek, İspanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki ezeli ticari rakibi olduğu belirtilirken, Napoli Kralı'na çok daha ılımlı bakıldığı, İstanbul'da temsilcisi bulunan Napoli'nin ticari faaliyetinin pek büyük olmadığı anlatılır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı krallara yazdığında kullandığı resmi üsluba değinilir.

Sıra Türklerin Venedik Cumhuriyeti ile ilgili düşüncelerine gelir. Üç sayfa ayrılan bölümde Busenello, Venediklilere gösterilen itibarın, Kandiye

44 Romanya'nın batısında bir kent.

45 Fransa kralı François I. (1515-1547). Kanuni Sultan Süleyman ile yapılan imtiyaz anlaşmaları (kapitülasyonlar) kastedilmiştir.

savaşında⁴⁶ donanmanın gösterdiği başarıdan ötürü bu saygıyı arttırdığını; Venedikli tüccarların sözüne sadık ve dürüst olarak tanındıklarını; imzalanan barış anlaşması ile iki ülke arasındaki eski kin ve nefretin sevgiye dönüştüğünü; yalnızca 'Venedikliyim' demenin dönemin İstanbul'unda sıcak bir ilgiyle karşılanmaya yettiğini; böylesi bir sevgi ve sempati ortamını yaratmada Venedik elçilerinin kuşkusuz büyük rol oynadığını; özellikle Avusturya İmparatorluğu'nun Moskova ile yaptığı ittifakın Türkleri Venedik'le dostluğu korumaya iteceğini; olası bir tehlike karşısında Venedik deniz gücünün Türklere sağlam bir destek yaratabileceğini kaleme alır.

Venedik Cumhuriyeti'ne hitaben yazılan resmi mektup üslubunun Doj'a aktarıldığı yeni bölümde, yabancı prenslerle yapılan anlaşma ve sözleşmeler konusu ele alınır. Türklerin anlaşmalarına pek sadık kalmadığı; yalnızca din ve devlet işleriyle ilgili zorunluluklar olduğunda anlaşma yaptıkları belirtilirken, 1604 yılında Peşte'de barış anlaşması imzalamak üzere bulunan elçiler güzelce ağırlandırken, Türklerin Buda garnizonundaki askerlerin kent surlarını iyi korumadığını ileri sürerek saldırdığı, ancak geri püskürtüldüğü; bu konuda Türklere pek güven olmadığı yolundaki izlenimler anlatılır.⁴⁷

Türklerin yabancı ülke temsilcileri ve elçileri ile ilgili düşüncelerinin aktarıldığı bir sonraki bölümde, ayırım yapılmaksızın tüm yabancı temsilcilere 'elçi' denildiğinden; bu kişilere zaman zaman baskı ve şiddet uygulandığından; özellikle elçinin temsil ettiği ülke ile savaş ihtimali belirlediğinde bu temsilcinin ya zindana atıldığından ya da öldürüldüğünden söz edilir.

Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanmış olan anlaşma her ne kadar Busenello için tarafsız ve sakin bir gözlem ortamı yaratmış olsa da, yazar Osmanlı topraklarına görevli olarak gönderilecek elçi ve prenslere yararlı olacak bilgiler arasında Türklere fazla güvenilmemesini; Osmanlı topraklarında doğup büyümüş kişilerin tercüman olarak kullanılmasından kaçınılması gerektiğini; bu kişilerin korkudan yalan veya eksik çeviri yapabileceğini ifade etmek-

46 Girit'in Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi(1645 -1669 savaşı).Bkz. Paolo Preto, "Venezia e La Difesa del Levante, da Lepanto a Candia 1570-1670", Venedik, 1986.

47 Yazar Osmanlı-Avusturya savaşını konu eder, ancak verdiği bilgiler tarihi olaylarla uyum sağlamamaktadır: 1604 yılında savaş sürmektedir; Zitvatorok anlaşması 1606 yılında imzalanmıştır (bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihi", cilt III, kısım I, Türk Tarih Kurumu yayınları, IV. baskı, Ankara, 1988.

ten geri kalmaz; yabancı elçi ve bakanların Osmanlıların gelenek, görenekleriyle idari sistemini iyice öğrendikten sonra gönderilmelerini salık verir.

Sadrazama yapılacak resmi ziyaret ile ilgili bilgilerin verildiği ve padişaha nasıl armağan sunulacağı anlatıldığı son bölümleri, Bostancılar, Baltacılar, Cebeciler gibi belirli meslek gruplarını konu alan bilgiler izler ve ardında yapıtın fihristi yer alır.

Onsekizinci yüzyıldaki Osmanlı İmparatorluğu hakkında ayrıntılı bir çalışma olan yapıt, Osmanlı'daki olumlu yönleri gözler önüne sererken, olumsuz yönleri de belirtmekten kaçınmaz. Yapıtın merkezini devletin yapısı ve yönetimi oluşturur. Busenello'nun verdiği teknik ve istatistik bilgilerin doğruluğu yapılan araştırmaların ışığında doğrulanmıştır. Yapıtın yazıldığı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili yeni bilgiler sunmuş olması ve kendisinden sonra bu topraklara gelecek kişilere yararlı olacak noktalara değinmesi, yazar Pietro Busenello'nun ciddi tutumunu sergilerken, diğer yandan da yapıtın önemini artırır. Bu çalışmanın onsekizinci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler açısından yararlı olduğu düşünülmektedir.

Bibliyografya

Alfio Grassi, "*Charte Turque ou Organisation Religieuse, Civile et Militaire de l'Empire Ottoman*", II. baskı, I ve II. cilt, Librairie d'Ambroise Dupont et Co., Paris, 1826.

Büyük Ansiklopedi, Milliyet yayınları, İstanbul, 1990.

Büyük Larousse, Milliyet yayınları, İstanbul, 1986.

Grand Master - Genel Kültür Ansiklopedisi, VI. cilt, Milliyet yayınları, İstanbul, 1992, s. 1520 - 1521.

M. de Hammer, "*Histoire de l'Empire Ottoman*", I, II, III. cilt, Imprimerie de Béthune et Plon, Paris, 1844.

Paolo Preto, "*Venezia e I Turchi*", Sansoni, Floransa, 1975.

Pietro Busenello, "*Lettere Informative delle Cose dei Turchi riguardo alla Religione et al Governo Civile, Economico, Militare e Politico di Pietro Busenello Segretario del Senato dedicato al Serenissimo Principe Pietro Grimani, Doge Di Venezia*", Este Kütüphanesi Arşivi, Codice Campori, Modena.

Şerafettin Turan, "*Türkiye - İtalya İlişkileri*", I. cilt, Metis yayınları, İstanbul, 1990.

Venezia e I Turchi, Milano, 1985 (Birçok araştırmacının yazdığı makalelerden oluşan 299 sayfalık ayrıntılı bir yapıttır).